Alkoholpreventivt arbete i Västerbotten 2024

Alkoholens negativa effekter i samhället är mycket stora även i Sverige, med uppskattat 5000 dödsfall per år och över 300 000 barn om växer upp i hem med missbrukande föräldrar. Trots omfattningen är inte ambitioner att minska problemen något som politiker går till val på. Ändå finns möjligheter, inte minst på kommunnivå att bedriva förebyggande insatser och en skademinskande politik. I en arbetsgrupp inom ett projekt som drivs av Västerbottens läns nykterhetsförbund (VLN) har vi granskat hur alkoholpreventivt arbete prioriteras i Västerbottens alla kommuner. Vi har använt öppna data insamlade av Folkhälsomyndigheten och en metod utformad av forskare att väga samman olika åtgärder.

Ett sammanvägt mått på kommuners alkoholprevention

Ett index kallat APMM (Alcohol Prevention Magnitude Measure) utvecklades svenska forskare (Nilsson m fl, 2015) för att kunna mäta omfattningen av kommunalt alkoholpreventivt arbete i Sverige på ett samlat och jämförbart sätt över tid. Bakgrunden var att kommunerna bedriver många olika typer av preventiva insatser, men att det saknades ett standardiserat mått som fångade den samlade nivån av arbetet.

APMM är ett kompositindex som i grunden baseras på 37 indikatorer hämtade från Folkhälsomyndighetens nationella kommunenkäter och registerdata om serveringstillstånd. Indikatorerna grupperas i fem områden:

1. Personal och budget för alkoholprevention
2. Kommunala alkoholpolicys
3. Tillsyn av alkoholservering och serveringsställen
4. Samverkan med lokala aktörer (myndigheter, näringsliv, ideella organisationer)
5. Preventiva aktiviteter och program

För varje indikator ges poäng utifrån situationen i kommunen och dessa sammanvägs till ett totalindex. Tanken är att alkoholprevention är ett system av flera samverkande komponenter och därför bör mätas med flera indikatorer.

I det ursprungliga forskningsprojektet som publicerades 2015 användes APMM för att analysera utvecklingen 2006–2010 och visade att den kommunala alkoholpreventionen i Sverige ökade under perioden, främst genom ökad förekomst av förebyggande policys och aktiviteter.

Forskning med jämförelse av kommuner

I en senare studie användes en vidareutvecklad version av APMM som mått på omfattningen av lokalt alkoholpreventivt arbete i 209 svenska kommuner under perioden 2011–2021 (Ramstedt m fl, 2025). Kommunernas totalindex i den utökade versionen av APMM med 45 indikatorer f användes här som den beroende variabeln i analyser där forskarna undersökte vilka kommunala egenskaper som visade samband med ett starkare preventionsarbete. De testade särskilt betydelsen av:
- alkoholkonsumtion och alkoholrelaterade problem (”behov”)
- ekonomiska resurser
- politisk styrning
- socioekonomiska och demografiska faktorer.

Med hjälp av linjära och logistiska regressionsanalyser fann de att högre APMM-nivåer framför allt var kopplade till vänsterstyrda kommuner, större befolkning och yngre befolkningsstruktur.

Indikatorer på alkoholrelaterade problem och kommunala resurser hade svagare och mindre konsekventa samband med APMM.

Anpassade versioner av APMM har använts för att jämföra kommuners alkoholförebyggande arbete även utanför Sverige.

Metodens användbarhet

APMM framstår som ett väl mottaget och praktiskt användbart instrument för att beskriva omfattningen av kommunalt alkoholpreventivt arbete med publicerade exempel på både svensk och internationell användning. En generell begränsning är naturligtvis att detta index mäter preventiv kapacitet och aktivitet, d v s ambitioner och prioritering, men kan inte säga något om effekten av det lokala alkoholförebyggandet. En invändning som alltid kan riktas mot sammanvägda index är att de är beroende av vilka indikatorer som inkluderas och hur de viktas (poängsätts).

En praktisk begränsning är att tillgången till information om kommunernas arbete varierar mellan åren, dels för att uppgifterna som inhämtas av Folkhälsomyndigheten förändras (enkätfrågorna ändras), dels för att några kommuner vissa år inte lämnat svar.

Vår analys av kommuner i Västerbotten

Vi har studerat alkoholpreventionen i Västerbotten genom att modifiera indexet APMM utifrån de uppgifter som insamlats om situationen 2024, där undersökningen genomfördes mellan 25/11 2024 och 23/2 2025.

Folkhälsomyndighetens länsrapport är en totalundersökning som vänder sig till landets samtliga kommuner och länsstyrelser. Anställda vid dessa myndigheter lämnar uppgifter bland annat om arbetet enligt Alkohollagen. I länsrapportens undersökning ingår frågor om de organisatoriska förutsättningarna för arbetet med tillsyn och förebyggande samt frågor om insatser och aktiviteter inom ramen för arbetet. Frågorna i undersökningen besvaras i webbaserade enkäter och redovisas i Folkhälsomyndighetens publika databas Indikatorlabbet samt länsvisa resultatsammanställningar.

Under datainsamlingen för 2024 gjordes tre uppföljningar av svarsfrekvenser och påminnelser gick ut till länsstyrelserna som tillsynsmyndighet och genom dessa till länets kommuner. Svarsfrekvensen för alla Sveriges kommuner blev 81-93 % för olika delenkäter i undersökningen. I Västerbotten var det 2-4 av länets 15 kommuner som inte besvarade hela delenkäter, därtill kunde det finnas bortfall på specifika frågor.

Modifieringen av APMM gjordes genom att indikatorer (frågor) som ingick i originalversionen samt fanns med i undersökningen 2024 och redovisas i Folkhälsomyndighetens öppna data i Indikatorlabbet användes för att skapa ett anpassat index. Antalet indikatorer blev 25 jämfört med ursprungliga 37. Av dessa indikatorer avsåg 8 policy (inklusive bemanning och resurser), 9 gällde samverkan (myndigheter, organisationer, företag), 5 handlade om aktiviteter samt 3 rörde alkoholtillsynens omfattning. Poängsättningen för varje indikator var densamma som i originalversionen, men det reducerade urvalet av indikatorer 2024 gör jämförelser av totalpoäng i tidigare studier omöjliga. För kommuner som inte besvarat delenkäter eller delfrågor har vi satt lägsta poäng för indikatorn (0), då uteblivet svar tyder på avsaknad av ansvarig personal eller låg prioritering.

I vår analys hamnar Nordmaling och Norsjö på klar bottenplats genom att man inte ens svarat Folkhälsomyndighetens frågor omkring policy, samverkan och aktiviteter, och inte heller lämnat uppgifter om hur (om) man bedrivit tillsyn av folkölsförsäljning i handeln. Poäng erhöll därför dessa två kommuner bara för att man inte beviljat tillstånd för alkoholservering ända till klockan 01 eller senare.

I överensstämmelse med resultaten i studien av Ramstedt m fl är det de största städerna Skellefteå och Umeå som i vår analys får flest poäng genom att med sina resurser ha stor bredd på sitt alkoholpreventiva arbete. Skellefteå samlar några poäng fler än Umeå, främst genom att man inte i samma utsträckning beviljat alkoholservering till sent på natten.

Länets tredje stad Lycksele hamnar närmast bottenplaceringarna, och har redan i våra tidigare analyser av alkoholtillsyn utmärkt sig genom att under fyra år inte ha någon tillsyn på de ställen man beviljat serveringstillstånd. Detta sätt att strunta i skyldigheterna enligt Alkohollagen gällde även 2024. Utifrån Folkhälsomyndighetens öppna data fick Lycksele också få poäng för lite av förebyggande aktiviteter och samverkan. Mindre grannkommuner som Storuman, Åsele och Vilhelmina samlade faktiskt betydligt fler poäng på sina insatser.

Sammanfattningsvis visar vår analys av öppna data på stora skillnader i förebyggandet, och att det finns problem med det alkoholförebyggande arbetet på många håll i länet. I små kommuner kan både lagstadgad tillsyn enligt Alkohollagen och olika former av förebyggande insatser, exempelvis för skolungdom, sannolikt hänga på någon enstaka anställd eller eldsjäl. Det ger en väldig känslig situation, där man på något år kan gå från en bra situation för kommunens insatser till att inte alls uppfylla lagkrav och nationella mål. Att kommuner struntar att lämna svar till Folkhälsomyndigheten om sin verksamhet, eller struntar i att bedriva lagstadgad tillsyn visar på allvarliga brister. Här måste våra lokala politiker prioritera upp alkoholförebyggandet! Detta kräver fastlagda mål, en tydlig ansvarsfördelning inom den kommunala organisationen samt ökad samverkan med andra kommuner och aktörer! För många av oss väljare, inte minst föräldrar, är det säkert väldigt viktigt att få veta vilka partier som vill förbättra alkohol- och drogförebyggandet i kommunen. Det är nu politikerna kan ge besked!

De öppna data från Indikatorlabbet samt poängen som används finns tillgängliga i excel-format på www.vln.se.

Augusti 2026

Bertil Forsberg
Ulrika Nordström
Lena Forsberg
Magdalena Sundqvist

Referenser

Nilsson, T., Leifman, H. & Andréasson, S. (2015). Monitoring local alcohol prevention in Sweden: Application of Alcohol Prevention Magnitude Measure (APMM). Nordic Studies on Alcohol and Drugs, 32(5), 479–494. https://doi.org/10.1515/nsad-2015-0047.

Ramstedt, M., Nilsson, T., Norström, T. & Trolldal, B. (2025). What Characterizes Municipalities With Stronger Local Alcohol Prevention Efforts in Sweden? A Study of 209 Municipalities During 2011–2021. Nordic Studies on Alcohol and Drugs, 43(1), 8–19. https://doi.org/10.1177/14550725251407776.